

Індивідуально-авторські номінації осіб у поетичному словнику XIX століття

У статті здійснено аналіз авторських лексичних новотворів у поезії Т. Шевченка, П. Грабовського та Ю. Федьковича за частотністю та семантикою, проведено частиномовний розподіл новотворів письменників, визначено найбільш репрезентативні тематичні групи АЛН.

Ключові слова: авторський лексичний новотвір, порівняльний аналіз, семантика, українська поезія XIX століття.

The article is devoted to analysis of author lexical new-formation by T. Shevchenko, P. Hrabovsky and Yu. Fedkovych according to frequency and semantics, new coined words' distribution under their belonging to different parts of speech, defining of the most representative groups of ALN.

Key words: author lexical new-formation, comparative analysis, semantics, Ukrainian poetry of XIX century.

Одним із різновидів okazіональних лексичних новотворів є авторські лексичні новотвори (АЛН), що активно функціонують у мові художніх творів. Із середини XX століття активізувалися дослідження в галузі неології. Варто згадати імена таких мовознавців: В. Русанівський, Ж. Колоїз, Г. Вокальчук, І. Білодід та інші, об'єктом дослідження яких стала індивідуально-авторська словотворчість. [1, 2, 5, 12]

Матеріалом дослідження слугували поетичні тексти Т. Г. Шевченка (далі – ТШ), П. А. Грабовського (ПГ) та Ю. А. Федьковича (ЮФ) [3, 8, 9], з яких виокремлено понад 120 АЛН у Т. Шевченка, близько 55 новотворів у П. Грабовського та майже 120 у Ю. Федьковича. Серед АЛН вищезазначених авторів переважають юкстапозити. Дехто з мовознавців не кваліфікує такі утворення авторськими лексичними новотворам. Дослідник Г. М. Вокальчук,

яка стверджує, що «юкстапозитам, як і власне okazіональним у вузькому розумінні словам, також притаманні утворюваність, ненормативність (такі найменування, окрім терміноназв, не фіксуються у загальномовних словниках), функціональна одноразовість, номінативна факультативність, індивідуальна належність (аналогічні номінації відсутні, як правило, у поетичному словнику інших авторів), словотворча похідність (юкстапозити, як і власне okazіональні слова, утворюються за допомогою наявних у мові дериваційних засобів)». [2, с. 220] Тому маємо всі підстави кваліфікувати авторські юкстапозити у поезії лексичними новотворами.

Поезії згаданих авторів досліджувалися в різні періоди й різними вченими (Ю. Дядищева-Росовецька, В. Русанівський, Ю. Шерех, В. Сімович), але неологічний аспект висвітлений або неповно (щодо ТШ), або відсутній взагалі (щодо ПГ та ЮФ), що визначає **актуальність нашого дослідження**.

Метою нашої статті є здійснення семантичного і частотного аналізу АЛН у поезії Т. Шевченка, П. Грабовського та Ю. Федьковича. Досягнення її передбачає розв'язання таких **завдань**:

- систематизувати та класифікувати АЛН на позначення назв осіб відповідно до певних тематичних груп;
- визначити найбільш репрезентативні тематичні групи АЛН.

Тематичний розподіл номінативних АЛН Т. Шевченка здійснила Г. М. Вокальчук [2 с. 222], користуючись яким маємо змогу здійснити компаративний аналіз репрезентативних тематичних груп АЛН у ТШ, ПГ, ЮФ.

Охарактеризуємо спільні тематичні групи АЛН:

1) **Назви осіб** (найбільш численна група у кожного з письменників). У структурі АЛН Т. Шевченка наявні такі часто повторювані компоненти (здебільшого означувані): *дитина / діточки* – дитина-син, дівчина-дитина, Мар'яна-дитина, діточки-дівчата; *кесар* – кесар-бог, кесар-Юпітер, кесар-кат; *цар* – цар-пророк, фельдфебель-цар; *москаль* – москаль-солдат, москаль-каліка, москаль-пройдисвіт, гусарин-москаль; *сатрапи* – сатрапи-ундіра, сатрап-капрал, а також: чех-слав'янин, мати-католичка, князь-жених, плебеї-гречкосії; у П. Грабовського: богоносець-мужик, кат-бузувір, полигач-

слуга, раб-народ, співець-бідолага, тиран-кат, у структурі деяких із них наявні повторювані компоненти: **друг-** (друг-брат, лях-друг); **брат-** (брат-друзяка, мученик-брат), **мученик-** (мученик-брат, мученик-мрець); із компонентом **поет-** (поет-пан, поет-українець); у Ю. Федьковича ця група представлена як одиничними лексемами (вибранчики, гетьман-пан, дівча-калина, керманич-душка, любка-голубка, ненечка-утка, сестра-сиротонька), так і оказіональними утвореннями, що об'єднуються за спільними компонентами **брат-** (брат-новообранець, брат-сокол, брат-соколонько, камрат-брат); **стрілець-** (стрілець-гільтяй, стрілець-самоволець); **вдова / удовиця-** (орлиха-вдова, удовиця-мати, удовонька-серце).

2) **Назви результатів інтелектуальної (поетичної) діяльності:** думи-діти, казочка-страховиночка (ТШ); дума-пісня, мисль-мука (ПГ); пісня-дума (ЮФ).

3) **Назви елементів ландшафту:** дебрь-пустиня, могила-гора, нива-десятина, садочок-райочок та ін. (ТШ); гора-кремениця, діл-дол, гай-сикомора (ЮФ).

4) **Назви абстрактних понять:** вічно-слава, доля-доленька, робота-каторга (ТШ); вік-суд, жизнь-праця, напасниця-доля, приклад-зразок (ПГ); ктисько, лихо-горе, туга-жалоц (ЮФ).

5) **Конкретні предмети, об'єкти:** баня-прохолода, ланцюг-пута, хрест-кайдани (ТШ); амвра-кадило, катайка-позлітка, замок-магазин та ін. (ЮФ).

6) **Назви явищ природи** знаходимо серед новотворів ТШ та ПГ: огонь-сльоза, роса-сльоза, сніговерхій (ТШ); дощ-непогода, стужа-холод, хуга-непогідь (ПГ).

7) **Назви астрономічних об'єктів:** сонечко-відрада (ПГ); цар-сонечко та лексеми з компонентом **місяць-**: король-місяць, місяць-срібноріг, місяць-цар, місяць-яр, місяченько-князь, місяченько-перекрой (ЮФ).

Кількісні дані зазначених тематичних груп відображено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Порівняльна характеристика іменникових АЛН Т. Шевченка,

П. Грабовського, Ю. Федьковича

Автор	Т. Шевченко	П. Грабовський	Ю. Федькович
Тематичні групи			

Назви осіб	36	22	55
Результати інтелектуальної діяльності	6	2	1
Елементи ландшафту	10	0	14
Абстрактні поняття	8	9	5
Конкретні предмети, об'єкти	6	0	10
Явища природи	3	3	0
Астрономічні об'єкти	0	1	5

Варто зауважити, що існує ряд тематичних груп оказіональних одиниць, властивих лише творам того чи іншого письменника. Так, орієнтація на творчість Кобзаря, що спричинила подібність тематичних груп оказіоналізмів, все ж не виключає тих новотворів, які вирізняють напрацювання П. Грабовського, зокрема, **назви будівель** (*зів'язниця*), **назви речовин** (*піт-кров*); **позначення страждань, катівства** (*мисль-мука, нудьга-змія, кат-бузувір, тиран-кат*) та ін.

Мовотворчість Ю. Федьковича також має свої особливі тематичні об'єднання: **географічні назви**, серед яких є лексеми з компонентом *Дунай-* (*Дністер-Дунай, край-Дунай*); **назви частин тіла**: *личко-лелія, серце-надія*; **номінації-символи**: *червінь-злото*; **назви речовин, матеріалів** (*токай-вино, шовк-заслона*).

Отже, аналіз поетичних доробків Т. Шевченка, П. Грабовського та Ю. Федьковича дає можливість встановити загалом повний обсяг індивідуально-авторських лексичних новотворів, більшість з яких, на нашу думку, характеризується виразним стилістичним забарвленням. Досліджувані семантичні групи індивідуально-авторських новотворів охоплюють різні сфери життя, емоційні стани, конкретні та абстрактні поняття, що дає змогу стверджувати про обізнаність письменників, їх бажання порушувати важливі суспільні проблеми.

Література:

1. Вокальчук Г. М. До питання про історію дослідження okazіональних лексичних новотворів в українському мовознавстві / Г. М. Вокальчук // Наук. записки Вінницького держ. педагог. ун-ту ім. М. Коцюбинського : зб. наук. праць. Серія: Філологія. Вип. 5 / [відп. ред. Н.Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2003. – С. 14 – 18.
2. Вокальчук Г. М. Okazіонально-предметна номінація у поетичному лексиконі Т. Шевченка / Г. М. Вокальчук // Шевченкознавчі студії : зб. наук. праць. Вип. 5. – К. : Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2003. – С. 217 – 223.
3. Грабовський П. А. Не раз ходили ми в дорогу / П. А. Грабовський. – К. : Веселка, 1977. – 160 с.
4. Дядищева-Росовецька Ю. Б. Слово в поетичних контекстах Тараса Шевченка: Усно-традиційні витоки. Рукопис / Ю. Б. Дядищева-Росовецька. – К., 2000.
5. Русанівський В. Історія української літературної мови / В. М. Русанівський – К., 2001. – 286 с.
6. Русанівський В. М. Мова в нашому житті / В. М. Русанівський. – К.: Наукова думка, 1989. – 111 с.
7. Сімович В. На теми мови. / В. Сімович – Прага-Берлін: Нова Україна, 1924. – 45 с.
8. Словник мови Шевченка: В двох томах. – К.: Наук. думка, 1964. – Т. 1 – 484 с.; т. 2 – 566 с.
9. Федькович Ю. А. Твори: В 2-х т. Т. 1: Поезії / Упоряд., передм. і приміт. М. Ф. Нечиталюка. – К.: Дніпро, 1984. – 463 с.
10. Шевельов Ю. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900 – 1941): Стан і статус / Ю. Шевельов. – Чернівці: Рута, 1998. – 208 с.
11. Шевченко Т. Г. Кобзар / Т. Г. Шевченко. – К., 1968.
12. Шерех Ю. Нарис сучасної української літературної мови. / Ю. Шерех. – Мюнхен, 1951. – 403 с.